

II. Розвиток галузей матеріального права: проблеми сьогодення

ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Н. КУЗНЕЦОВА

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
заслужений діяч науки і техніки України*

Від історичних подій, коли почало формуватися нове приватне право України, нас відділяє вже чверть століття. Безсумнівно, настав час осмислити як сам предмет цивільного права, так і його методологічні засади у контексті принципово нових підходів до регулювання цивільно-правових відносин — із позицій громадянського суспільства та ринкової економіки. Методологія цивільного права — це його фундамент, те, на чому формується і тримається все приватне право.

Дискусії щодо цих проблем не вщухають і дотепер, особливо загострюючись у період проведення кодифікаційних робіт. Прийняття цивільних кодексів часто не сприяє завершенню дискусій, а й, навпаки, змінює спрямованість чи навіть загострює їх.

Ось і зараз, після завершення кодифікації цивільного законодавства, маючи певний практичний досвід застосування Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), важливо дати відповіді на деякі важливі запитання: що собою являє сучасне цивільне право; чи можемо ми, абстра-

гуючись від сьогоденних реалій (економічних, політичних, соціальних), спиратися на соціалістичну правову доктрину періоду кодифікації цивільного законодавства 60-х років минулого століття; чи можна, без певних уточнень та застережень, скористатися дореволюційною доктриною цивільного права?

Попри всю ясність поставлених запитань, відповісти на них доволі нелегко. Необхідно якомога точніше зрозуміти зміст сучасних цивільно-правових конструкцій, більш глибоко проникнути в їх правову природу, повніше побачити їхній регулятивний потенціал.

Настав зірковий час цивілістики, оскільки не лише цивілісти, а й загалом юридичне співтовариство з'ясує, що є предметом цивільного права, і що є первинним у процесі правового регулювання і формування системних правових утворень — предмет чи метод правового регулювання. Доки не знайдена точка опори у з'ясуванні та вирішенні цього питання, доти ми не зможемо знайти точну відповідь.

© Н. Кузнєцова, 2017

Можливо, сама постановка запитання: що головніше — предмет чи метод? — у своїй основі є помилковою. Безумовно, виявляючи критерії розмежування системних нормативно-правових утворень, які ми традиційно іменуємо галузями права, для нас дуже важливою є та сфера суспільних відносин, яка підпадає під дію відповідних правових приписів (норм права).

Предмет правового регулювання не є правом. У такому розумінні і метод правового регулювання також не є правом. Однак ми можемо виявити однорідні правові масиви не інакше, як крізь призму предмета і методу правового регулювання.

Жодним чином не применшуючи значення предмета (тобто тих суспільних відносин, які входять у сферу правового регулювання), ми, однак, маємо завжди пам'ятати, що саме метод є тим засобом (механізмом), за допомогою якого ми здійснюємо пошук суспільних відносин, що охоплюються предметом цивільного права. У такому розумінні метод — своєрідний «індикатор цивілістичності». Однак цим він не вичерпує свою роль у процесі правового регулювання, а «проявляється» у цивільно-правових відносинах шляхом виявлення у них приватноправового змісту. Водночас суспільні відносини, набуваючи правову форму цивільно-правових, несуть у собі характерні риси методу, властиві саме цивільному праву: юридична рівність учасників, диспозитивність прав та обов'язків, організаційна та майнова автономія тощо.

Таким чином, ознака юридичної рівності суб'єктів — це ознака, характерна тільки методу цивільно-правового регулювання, або він іманентний також і предмету?! Цілком зрозуміло, що ця проблема потребує детального аналізу, який має спиратися не тільки на цивілістичну доктрину, а й на практику застосування цивільного законодавства.

Водночас не викликає сумнівів той факт, що у своєму органічному поєднанні предмет і метод є тими чинниками, які дають змогу виявити у суспільних відносинах ту «міру» приватності, що надає їм саме приватноправовий характер, як необхідну і достатню підставу для включення у предмет цивільно-правового регулювання.

Як справедливо зауважує Р. Стефанчук, «предмет цивільного права повинен формуватись лише на виокремленні загальної засади, яка і є визначальною для визначення тих чи інших суспільних відносин цивільно-правовими. <...> Такою засадою є *приватноправовий характер* вказаних відносин. Тобто це означає, що предметом цивільного права можуть бути лише відносини, які ґрунтуються на юридичній рівності та автономії волі і вільному волевиявленні (диспозитивності) їх учасників» [1, 90].

У процесі переходу до ринкової економіки був реанімований поділ права на публічне та приватне, що характеризувало повернення до витоків класичної приватноправової доктрини. У такому контексті ми, рухаючись вперед, намагаємося методично виокремлювати приватноправові засади нашого буття і вводити їх у царину цивільного права.

Однак при цьому ми наштовхуємося на об'єктивно існуючі труднощі, оскільки приватне право не існує у «стерильному» вигляді, тобто повністю відокремлено від будь-яких публічно-правових включень (у вигляді окремих норм, блоків, а можливо, й інструментів).

Відомий цивіліст Л. Чантурія справедливо зазначає: «...незважаючи на те, що юридична наука одностайно визнає поділ права на приватне та публічне, ми не повинні уявляти їх як ізольовані один від одного і суворо розмежовані явища. Подібний розрив є практично неможливим. Особливо це проявляється при дослідженні сучасного права,

оскільки приватні та суспільні інтереси і відносини тісно переплетені між собою» [2, 56].

У юридичній літературі зазначається, що самі гарантії здійснення цивільних прав встановлюються за допомогою норм публічного права, оскільки вони пов'язані з застосуванням примусу.

Питання про примус у цивільному праві обумовлює необхідність залучення тих публічно-правових механізмів, що забезпечують нормальне функціонування суб'єктивних цивільних прав.

Водночас застосування примусу у цивільно-правових відносинах має свою специфіку.

Примусовим заходам у цивільному праві властиві ті ж ознаки, що й методу цивільного права, вони просякнуті принципами цивільного права і відображають його функціональне призначення. Ці заходи відіграють у цивільному праві обмежену роль, порівняно з іншими галузями, особливо тими, що належать до публічного права. Цивільне право вирішує завдання не так застосуванням заходів примусу, як забезпеченням зацікавленості сторін у виконанні власних обов'язків заради набуття та здійснення свого права. Тому головним гарантом правового порядку у сфері дії цивільного права є не примусові заходи, а наявність оплатності та еквівалентності у взаєминах сторін [3, 214].

Аналізуючи склад предмета сучасного цивільного права в його динаміці, можливо помітити безумовні тенденції до розширення. Передусім це можна проілюструвати на прикладі корпоративних відносин, регулювання яких здійснюється не тільки нормами приватного (зокрема і передусім цивільного), а й нормами публічного права. Зазначене обумовлено потребою гарантування та забезпечення належного захисту міноритарних акціонерів (або, інакше кажучи — масового інвестора). Саме з цією метою встановлюються різні обмеження та особлива регламентація

при реалізації корпоративних відносин. Однак і ці обмеження, і особливості правової регламентації не змінюють приватноправової природи самих корпоративних відносин. До слова, при модернізації ЦК Російської Федерації корпоративні відносини на законодавчому рівні визначені як частина цивільно-правового регулювання.

Цивільне право на сучасному етапі не може залишатися таким, яким воно було в 60-ті роки минулого століття.

Життя змінилося, викликом часу стало прийняття нових цивільних кодексів. Чи можна собі уявити сьогодні фондовий ринок, який розвивається в уявленнях про те, що цінні папери — це обов'язково документ, який посвідчує майнове право, яке можна реалізувати не інакше, як шляхом його пред'явлення. У сучасних умовах практично весь обіг цінних паперів здійснюється у бездокументарній формі, і мало кого дивує формулювання «запис на рахунок». Можна говорити про реанімацію вексельного обігу, у зв'язку з чим заслуговують на особливу увагу вексельні угоди й інші цивільно-правові аспекти вексельних правовідносин.

Говорячи про розширення предмета цивільного права, не можна не згадати про особисті немайнові відносини.

Грунтовно досліджуючи правову природу особистих немайнових відносин, Р. Стефанчук переконливо довів, що вони «не просто складають предмет цивільного права тому, що вони ґрунтуються на засадах юридичної рівності їх учасників, їх вільного волевиявлення, а також спрямовані на забезпечення їх приватного немайнового інтересу. Особисті немайнові відносини слід розглядати як *первинні, самостійні та рівні за значенням у структурі предмета цивільного права*» [1, 92].

Якщо в цивільних кодексах багатьох країн СНД, як і раніше, залишається тільки охорона особистих немайнових відносин, не пов'язаних із майновими, то в ЦК України (ст. 1, глави 20–22)

передбачається регулювання цих відносин. Такі різні підходи у підсумку надають можливість, порівнюючи позитивний і негативний досвід, визначити міру «розумної достатності» у вирішенні цієї проблеми, до якої вже понад півстоліття прикута увага цивілістів.

По-новому сьогодні розглядається питання про систему права та місце в ній цивільного права. Визнання доцільності поділу права на приватне та публічне дотепер не змінило традицій попереднього періоду у формуванні різних галузей права. При цьому, крім фундаментальних галузей, існування яких ніхто не заперечує (конституційне, цивільне, адміністративне, процесуальне, трудове), виокремлення нових правових масивів у самостійні галузі права набуло, на нашу думку, неконтрольованого характеру. Космічне, енергетичне, інвестиційне, інноваційне — цей перелік можна ще довго продовжувати.

У вітчизняній літературі з цього питання зазначається, що «з'явилися галузі права з *поліелементними методами* (курсив наш. — Н. К.) правового регулювання. Як результат, стала втрачатися сама можливість конструювати у системі права однотипні галузі права» [4, 10].

Якщо визнати, що поряд із галузями права (гілками права), яким притаманний єдиний (універсальний) метод правового регулювання відповідних груп суспільних відносин, виникають нормативно-правові утворення комплексного характеру (або поліметодного типу), необхідно відповісти на запитання: що являють собою ці комплексні нормативно-правові утворення і як вони формуються? Цілком очевидним є те, що власної основи у таких утворень немає і бути не може, оскільки правові норми, з яких вони складаються, були відібрані (вилучені) з фундаментальних галузей права (цивільного, адміністративного, можливо, процесуального).

Цілком закономірним є запитання: чи продовжують у такій ситуації ці «відібрані» норми залишатися в ролі працюючих регулятивних механізмів у цих фундаментальних галузях? Якщо відповідь буде ствердною, тоді, що являє собою це комплексне утворення, яке є, безумовно, похідним, вторинним стосовно фундаментальних галузей права?

Можна погодитися із позицією В. Чубарова, який, розглядаючи проблему співвідношення цивільного і земельного законодавства, зазначає, що в тих випадках, коли волею законодавця цивільно-правові норми розміщуються у джерелах земельного законодавства, вони своєї родової належності не втрачають і залишаються цивільно-правовими. Автор зазначає, що до земельних відносин віднесені лише відносини з використання та охорони земель як основи життя та діяльності людей, тобто відносини, які підлягають регулюванню нормами публічного права. Майнові відносини щодо володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, а також вчинення правочинів із ними винесені за межі земельних і, за загальним правилом, мають бути врегульовані нормами цивільного законодавства. Той факт, що особливості вчинення правочинів, здебільшого із земельними ділянками, можуть переважно визначатися земельним, лісовим, водним законодавством, законодавством про надра, охорону навколишнього середовища й іншими спеціальними законами, на загальний висновок впливати не повинен. По-перше, ці особливості не змінюють суті врегульованих цивільних правовідносин, а по-друге, йдеться про *норми цивільного права* (курсив наш. — Н. К.), які містяться у Земельному, Водному, Лісовому кодексах, інших спеціальних законах [5, 355].

Таким чином, поєднання різногалузевих норм із метою більш повного всебічного врегулювання відповідних

суспільних відносин призводить до появи спеціальних законів, а подекуди кодексів, які за своєю природою і характером є комплексними. На основі таких нормативно-правових актів (зокрема й тих, що іменуються «кодексами») формуються комплексні галузі законодавства.

Останнім часом, імовірно, щоб уникнути зайвих дискусій стосовно їх правової природи, такі нормативні масиви іменують «комплексними нормативно-правовими утвореннями».

Визнання доцільності виділення та існування таких вторинних комплексних нормативних утворень не звільняє від необхідності встановити межі «дроблення» предмета правового регулювання, щоб не скотитися, за влучним та яскравим висловом Є. Суханова, до створення «банно-прального та бакалійно-гастрономічного права».

В Україні такий процес вже розпочато з прийняттям Господарського кодексу України (далі — ГК України). Можна це розцінювати як повну поразку цивілістів, але тільки певною мірою. Оскільки загалом для ЦК України визначений статус нормативного акта загального характеру, який беззаперечно субсидіарно застосовується до відносин, не врегульованих ГК України. Як бачимо, крапка в цьому протистоянні ще не поставлена.

Реанімація поділу норм права за принципом дихотомії — «публічне» та «приватне» — актуалізувала питання про місце цивільного права в цій системі.

Норми сімейного, трудового, подекуди і земельного права, як зазначалося, мають, попри всі особливості, приватноправовий характер, що створює об'єктивні передумови їх консолідації в межах приватного права. Серцевиною цього правового масиву, безумовно, є цивільне право.

Зазначаючи про приватне право як мегапідсистему, яка має свою внутрішню структуру, потрібно враховувати, що норми сімейного, трудового, міжна-

родного приватного права, частина норм земельного права регулюються методом юридичної координації, характерним саме для приватного права. Водночас за предметним критерієм ці норми мають певні особливості: сімейно-правові впорядковують шлюбно-сімейні відносини, трудові відносини пов'язані із трудовим договором (контрактом), міжнародно-приватноправові — з цивільними відносинами за участю іноземного елемента, тощо. Чому цивільне право в системі приватного права відіграє ключову роль? Тому, що цивільно-правові норми субсидіарно застосовуються в силу ст. 9 ЦК України до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових і сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Норми цивільного права регулюють також і відносини в сфері господарювання, якщо особливості їх правового режиму не встановлені спеціальним законом.

Питання про систематизацію норм цивільного права має не тільки «зовнішній» аспект, а й, умовно кажучи, і «внутрішній», тобто це питання про систему самого цивільного права.

На перший погляд, проблема практично вичерпується структурою ЦК України, який загалом і визначає внутрішню структуру галузі права. Дійсно, побудова основного кодифікованого акта передбачає виокремлення норм загальної та особливої частин, норми особливої частини, у свою чергу, об'єднані в інститути. Однак не можна не погодитися з тим, що зміни у предметі правового регулювання обумовлюють необхідність певних кореляцій і у системі цивільного права. Передусім з'являються нові інститути, в яких консоліднуються норми, що регулюють відносини, які «розширяють» предмет цивільно-правового регулювання. Таким чином, відбувається добудова,

а подекуди — і перебудова як окремих інститутів, так і системи цивільного права загалом. Цей процес можна проілюструвати появою Книги другої «Особисті немайнові права фізичних осіб», у якій об'єднані норми, яких раніше не було у цивільному законодавстві. Цей новостворений інститут «вписався» у систему цивільного права, але він продовжує розвиватися разом із нашим уявленням про межі регулювання особистих немайнових прав фізичної особи, їх механізми, способи реалізації та захисту.

У Книзі другій ЦК України визначені лише загальні підходи до регламентації особистих немайнових прав фізичної особи та поіменовані основні *права, що забезпечують природне існування фізичної особи* (права на життя; на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю; на охорону здоров'я; на медичну допомогу; на інформацію про стан здоров'я; на таємницю про стан здоров'я; права фізичної особи, що перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я; на свободу; на особисту недоторканність; на донорство; на сім'ю; на опіку та піклування; на безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо), а також *особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи* (право на ім'я, його використання та на зміну імені; право на повагу до гідності та честі; право на недоторканність ділової репутації; право на індивідуальність; право на особисте життя та його таємницю; право на інформацію; право на особисті папери; розпоряджання особистими паперами; право на таємницю кореспонденції; право на місце проживання; право на недоторканність житла; право на свободу пересування; право на вибір роду занять; право на свободу об'єднання; право на мирні зібрання; право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; тощо).

Наведений доволі розлогий перелік особистих немайнових прав фізичної

особи дає підставу для висновку, що правова регламентація цих прав та їх нормативно-правового впорядкування сформує структурований масив правових норм, які входитимуть в інститут особистих немайнових прав фізичної особи.

Такий висновок підтверджують наукові дослідження, що після прийняття ЦК України стали потужним напрямом у цивілістичній доктрині [6, 471–472].

Аналіз цього наукового доробку свідчить не тільки про деталізацію законодавчих положень, які містяться у ЦК України, а й про те, що інститут особистих немайнових прав має перспективу подальшого розвитку і значного розширення сфери його застосування.

Зокрема, С. Сліпченко, аналізуючи правовідносини, що виникають стосовно нематеріальних благ та визнаючи їх місце у системі цивільних правовідносин, обґрунтовує положення про оборотоздатність об'єктів особистих немайнових відносин.

Розглядаючи цю проблему, автор зазначає: «...установлення місця особистих немайнових правовідносин, що виникають із приводу оборотоздатних об'єктів, дає змогу не тільки виокремити їх від особистих немайнових прав, що виникають стосовно необоротоздатних нематеріальних благ, а й врегулювати цілий блок відносин, що виникають стосовно оборотоздатних нематеріальних благ, однаковим регулюванням, визначаючи нові способи, межі здійснення суб'єктивних прав в особистих немайнових правовідносинах з оборотоздатними об'єктами та їх захисту» [7, 472].

Можна погодитися з тезою дослідника про те, що це ставить перед теорією цивільного права нове завдання — з'ясувати природу та види таких юридичних дій, визначити їх місце в системі юридичних фактів, виявити умови, які до них висуваються.

На підставі проведених досліджень Р. Стефанчук було запропоновано перспективне законодавство про особисті немайнові права фізичних осіб [8, 979–994].

Л. Федюк обґрунтовує наявність особистих немайнових прав юридичних осіб, визначає їх поняття і пропонує класифікацію на основі встановлених внутрішніх зв'язків. До таких прав, зокрема, віднесені права на: найменування, місцезнаходження, ділову репутацію, інформацію, комерційну діяльність. Обґрунтовується також необхідність нормативного закріплення особистих немайнових прав юридичної особи на індивідуальність, здійснення вільної діяльності, добросовісну конкуренцію [9].

Наведене свідчить, що всі сумніви стосовно доцільності врегулювання особистих немайнових прав фізичної особи у Книзі другій ЦК України були безпідставними. Саме закріплення цих прав на кодифікаційному рівні стало знаковою подією у правовому регулюванні особистих немайнових відносин, визначенні їх правової природи та галузевої приналежності.

З цього моменту, принаймні в Україні, особисті немайнові відносини перестали бути «бездоглядними», як справедливо констатовалося в юридичній літературі¹.

Вони знайшли своє легітимне місце в системі сучасного цивільного права, чим, беззаперечно, значно збагатили його юридичний потенціал та інструментарій.

З усвідомленням процесів, наявних у науці цивільного права, та їх відтворенням у нормативно-правовому вимі-

рі, безумовно, відбуватимуться корективи у системі цивільного права. Аналогічні приклади можна побачити і в інших структурних підрозділах цивільного права, скажімо, в інституті речових прав, який за своїм обсягом, змістом та внутрішньою структурованістю давно перейшов межі інституту і став підгалуззю цивільного права. Якщо за часів ЦК УРСР 1963 р. ми говорили виключно про право власності, то ЦК України закріпив систему речових прав, серед яких право власності хоча і домінує, але не вичерпує всіх речових прав.

Усе це дає підстави для загального висновку про те, що з відновленням і поглибленням приватноправових засад у регулюванні суспільних відносин на сучасному етапі відбувається розширення предмета цивільно-правового регулювання у результаті охоплення приватним правом нових суспільних відносин, що спричиняє відповідні зміни у системі цивільного права, які характеризують процес його подальшої інституалізації.

На завершення зазначимо, що повинен продовжуватися рух вперед із максимальним збереженням вікових цивілістичних традицій. У цьому невинному русі не можна зупинитися і «зацикловатися» на старих догмах, які сьогодні прямо суперечать новим реальним суспільним відносинам. Ми не повинні втратити шанс відчувати нове цивільне право — більш потужне і динамічне. Можемо цей шанс втратити, якщо будемо залишатися у полоні старих конституцій, які вже давно стримують цю енергію істинного цивільного права.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Стефанчук Р. О.* Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві. Поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту. — Хмельницький, 2007.
2. *Чантурия Л.* О частном и публичном в гражданском праве: некоторые аспекты кодификации права // Гражданское право в системе права. — Алматы, 2007.
3. *Яковлев В. Ф.* Принуждение в гражданском праве // Проблемы современного гражданского права. — М., 2000.

¹ Так зазначає Р. Стефанчук, посилаючись на оцінку Б. Гонгала. Див.: [1, 69; 10, 16].

4. Мозолин В. П. Система российского права // Современная доктрина и гражданское законодательство. — М., 2008.
5. Чубаров В. В. Развитие кодификации российского земельного законодательства (взгляд с позиции частного права) // Кодификация российского частного права. — М., 2015.
6. Современное состояние исследований неимущественных отношений в науке гражданского права : сб. тезисов. — Харьков, 2012. — 235 с.
7. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів. — Х., 2013.
8. Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения / под ред. Р. О. Стефанчука. — Киев, 2010.
9. Федюк Л. В. Особисті немайнові права юридичних осіб. — Івано-Франківськ, 2013. — 499 с.
10. Гонгало Б. М. Предмет гражданского права // Проблемы теории гражданского права. — М., 2003.

REFERENCES

1. Stefanchuk R. O. Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib u tsyvilnomu pravi. Poniattia, zmist, sistema, osoblyvosti zdiisnennia ta zakhystu [The personal non-property rights of natural persons in civil law. Concept, contents, system, features of implementation and protection], Khmelnytskyi, 2007.
2. Chanturiya L. O chastnom i publichnom v grazhdanskom prave: nekotorye aspekty kodifikatsii prava [About private and public in civil law: some aspects of codification of the law], *Grazhdanskoe pravo v sisteme prava*, Almaty, 2007.
3. Yakovlev V. F. Prinuzhdenie v grazhdanskom prave [Coercion in civil law], *Problemy sovremennogo grazhdanskogo prava*, Moscow, 2000.
4. Mozolin V. P. Sistema rossiyskogo prava [System of Russian law], *Sovremennaya doktrina i grazhdanskoe zakonodatelstvo*, Moscow, 2008.
5. Chubarov V. V. Razvitie kodifikatsii rossiyskogo zemelnogo zakonodatelstva (vzglyad s pozitsii chastnogo prava) [Development of codification of the Russian land legislation (a look from a position of private law)], *Kodifikatsiya rossiyskogo chastnogo prava*, Moscow, 2015.
6. Sovremennoe sostoyanie issledovaniy neimushchestvennykh otnosheniy v nauke grazhdanskogo prava [The condition of researches of the non-property relations in science of civil law is modern, Kharkov, 2012, 235 p.
7. Slipchenko S. O. Osobysti nemainovi pravovidnosyny shchodo oborotozdatnykh obektiv [Personal non-property legal relationship on transferable objects] Kharkiv, 2013.
8. Lichnye neimushchestvennye prava: problemy teorii i praktiki primeneniya [Personal non-property rights: problems of the theory and practice of application], Kiev, 2010.
9. Fediuk L. V. Osobysti nemainovi prava iurydychnykh osib [Personal non-property rights of legal entities], Ivano-Frankivsk, 2013, 499 p.
10. Gongalo B. M. Predmet grazhdanskogo prava [Subject of civil law], *Problemy teorii grazhdanskogo prava*, Moscow, 2003.

Кузнєцова Н. Предмет і система сучасного цивільного права України

Анотація. Ґрунтуючись на принципово нових підходах до регулювання цивільно-правових відносин — із позицій громадянського суспільства і ринкової економіки — досліджено предмет цивільного права та його методологічні засади. Співвіднесено предмет і метод правового регулювання у контексті визначення, що з них є первинним у процесі правового регулювання та формування системних правових утворень. Проаналізовано склад предмета цивільного права. Розглянуто питання щодо місця цивільного права у системі права, зокрема в системі приватного та публічного права. В аспекті систематизації норм цивільного права охарактеризовано його систему. Зроблено загальний висновок про те, що з відновленням і поглибленням приватно-правових засад у регулюванні суспільних відносин на сучасному етапі відбувається розширення предмета цивільно-правового регулювання за рахунок охоплення приватним правом нових суспільних відносин, що викликає відповідні зміни в системі цивільного права, які характеризують процес його подальшої інституалізації.

Ключові слова: предмет цивільного права, метод цивільного права, система цивільного права, правове регулювання, приватне право, публічне право.

Кузнєцова Н. Предмет и система современного гражданского права Украины

Аннотация. Основываясь на принципиально новых подходах к регулированию гражданско-правовых отношений — с позиций гражданского общества и рыночной экономики — исследованы предмет гражданского права и его методологические основы. Соотнесено предмет и метод правового регулирования в контексте определения, что из них первично в процессе правового регулирования и формирования системных правовых образований.

Проанализирован состав предмета гражданского права. Рассмотрены вопросы о месте гражданского права в системе права, в частности в системе частного и публичного права. В аспекте систематизации норм гражданского права дана характеристика его системы. Сделано общий вывод о том, что с восстановлением и углублением частно-правовых начал в регулировании общественных отношений на современном этапе происходит расширение предмета гражданско-правового регулирования за счет охвата частным правом новых общественных отношений, что вызывает соответствующие изменения в системе гражданского права, которые характеризуют процесс его дальнейшей институционализации.

Ключевые слова: предмет гражданского права, метод гражданского права, система гражданского права, правовое регулирование, частное право, публичное право.

Kuznietsova N. The Subject and the System of Current Civil Law of Ukraine

Annotation. Based on fundamentally new approaches to regulate civil relations – from the perspective of civil society and market economy – the subject of civil law and its methodological foundations are researched. The subject and the method of legal regulation are correlated in order to determine which of them is primary in the process of legal regulation and legal entities formation. The structure of the subject of civil law is analyzed. The questions related to the place of civil law in the system of law, in particular in the system of private and public law, are considered. In terms of systematization of civil law norms, characteristic of its system is given. General conclusion is drawn that with the renewal and deepening of private principles to regulate public relations at the present stage, the subject of civil law regulation is expanding due to the coverage of new public relations by private law, which causes corresponding changes in the civil law system that characterize the process of its further institutionalization.

Key words: civil law subject, civil law method, civil law system, legal regulation, private law, public law.